

ANGVSTIA 27, 2023

ANGVSTIA

27

Revista

Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2023

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

DAN ȘTEFAN

COSMINA MARCELA OLTEAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Dan BUZEA, PUSKÁS József, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice preventive efectuate în situl de la Covasna Valea Hankó/ Valea Porumbeilor (*Preliminary report on the preventive archaeological investigations carried out at the Covasna-Valea Hankó/ Valea Porumbeilor*) 9

PUSKÁS József, Dan BUZEA, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din anul 2023 executate în situl Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú (*Preliminary report on the archaeological researches made in 2023 at the Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú site*) 57

Dan ȘTEFAN, Maria-Magdalena ȘTEFAN, Teledetecție și investigații geofizice la Biborțeni – Cetatea Tiburț (*Remote Sensing and Geophysical investigations of Tiburț Fortress from Biborțeni*) .. 83

Alexandru POPA, Carpii și cultura „carpică” între tradiția antică și literatura istorico-arheologică contemporană (*The Carpi and “Carpic culture” between ancient tradition and contemporary historical-archaeological literature*) 97

VISY Zsolt, The excavation in the Roman *castellum* of Énlaka/Inlăceni in 2022-2023 (*Cercetări arheologice din castrul roman de la Inlăceni în 2022-2023*) 113

SIDÓ Katalin, PÁNCZÉL Szilamér Péter, Pottery and small finds from the *porta principalis dextra* and *sinistra* at Inlăceni/Énlaka, Harghita/Hargita County (*Ceramică și descoperiri mici din zona porta principalis dextra și porta principalis sinistra de la Inlăceni*) 133

Andrea POPA, Managementul integrat al patrimoniului mondial în România. O propunere a unei structuri de management a viitorului monument UNESCO Limesul roman în Dacia (*The Integrated Management of Cultural World Heritage Sites in Romania. A proposal for a management structure for the future Roman Limes in Dacia WHS*) 145

STUDII DE ETNOGRAFIE (*Ethnographical studies*)

Lucian DAVID, Memorie și discurs. Transhumanța mocanilor voineșteni (*Memory and discourse. Transhumance of the shepherds from Voinești*) 161

RECENZII (*Book reviews*)

Alexandru POPA,
Matei, Dan (2021), *Castrele Daciei după părăsirea lor de către armata romană (Dissertationes Mvsei Potaisensis)*, Cluj-Napoca: Mega), 297 p., ISBN 9786060203452 185

Alexandru POPA,
Sergiu Matveev, Vlad Vornic, Andrei Corobcean, cu contribuții de Andrei Asăndulesei, Felix-
Adrian Tencariu, Vitalie Sochircă, Tatiana Nagacevski, Roman Croitor, Meandrele istoriei.
Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic
(Republica Moldova), *Periegesis Archaeologica 2*. Chișinău, Editura Bons Offices, 2023, 201 p.
ISBN 978-5-36241-130-5 189

PUSKÁS József,
V. Szabó Gábor, *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök,
ékszerek nyomában*, Archaeolingua Alapítvány / MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest, 2019,
281 p. / Gábor V. Szabó, *Bronze Age Treasures in Hungary. The Quest for Buried Weapons,
Tools and Jewellery*, Archaeolingua Foundation / Institute of Archaeology, Research Centre
for the Humanities, Budapest, 2019, 244 p. 195

CRONICA ACTIVITĂȚILOR MUZEULUI (*Activity report of the museum*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cristina-Ioana FELEA-BAUBEC,
*Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2022 / The National
Museum of Eastern Carpathians – Activity Report on 2022* 205

Managementul integrat al patrimoniului mondial în România. O propunere a unei structuri de management a viitorului monument UNESCO Limesul roman în Dacia

The Integrated Management of Cultural World Heritage Sites in Romania. A proposal for a management structure for the future Roman Limes in Dacia WHS

Andrea POPA¹

Cuvinte cheie: Dacia romană, Limesul roman, management integrat, monument patrimoniu mondial

Keywords: Roman Dacia, Roman Limes, Integrated Management; World Heritage Site

ABSTRACT

One of the most known cultural activities of The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) is the protection of cultural world heritage. A decade ago, UNESCO published a manual called *Managing Cultural World Heritage*, where the management plan was regarded as a relatively new tool that helped establish the strategy, objectives, actions, and implementation structures for managing and developing cultural heritage in an efficient and sustainable manner. Today, with the newest version of the *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (OG)* published in 2021, the management plan is a mandatory part of the nomination dossier of any World Heritage Site (WHS). Moreover, UNESCO recommends that all Member States should draw up such plans for all the sites already inscribed on the World Heritage List, for a more efficient monitoring process. Regardless of the type or size of a WHS, the main goal of the management plan is to preserve the Outstanding Universal Value (OUV) of the site, that made its inscription possible. At the same time, it also provides the proper conservation and valorisation measures.

At a national level, there is an intention to inscribe the Roman Limes in Dacia site on the UNESCO World Heritage List. The article proposes a management structure, according to the international provisions harmonized with the Romanian context and legislation, based on the participatory approach that implies involving all key stakeholders.

Acum mai bine de 70 de ani se termina un război mondial marcat de rasism și violență anti-semită. Ca răspuns la acesta ia naștere UNESCO – Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură. Misiunea sa este să contribuie la promovarea păcii și securității în lume prin intermediul educației, științei și culturii, al comunicării și informării. Urmărește astfel

să consolideze cooperarea internațională și respectarea drepturilor fundamentale ale omului, fără restricții de rasă, sex, limbă sau religie².

Astăzi activitatea UNESCO este la fel de relevantă ca la început. Pe lângă multe alte neajunsuri ale lumii contemporane, apar permanent noi forme de atac la adresa diversității culturale, noi forme de

¹ Cercetător independent, andrea.chiricescu@gmail.com

² <https://www.unesco.org/en/brief> accesat la 04.06.2023

Fig. 1. Cele 17 obiective de dezvoltare strategică ale Organizației Națiunilor Unite (ONU)

exprimare a intoleranței, a respingerii datelor științifice și a libertății de exprimare, care amenință pacea și drepturile umane. Ca răspuns la acestea, UNESCO a adoptat o Agendă care cuprinde cele 17 obiective pentru dezvoltare durabilă la nivel mondial, elaborate de Organizația Națiunilor Unite (ONU) și statele membre, de atins până în 2030. Cultura nu apare ca obiectiv de sine stătător, dar rolul său ca motor și facilitator al schimbării este recunoscut prin felul în care elemente ale acestora sunt încorporate în majoritatea acestor obiective³.

Una dintre cele mai cunoscute activități culturale ale UNESCO este protejarea patrimoniului cultural mondial, reglementată prin Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural. Aceasta a fost adoptată de UNESCO în 1972 și acceptată de România prin Decretul nr. 187/1990. Ea stabilește că anumite bunuri din patrimoniul cultural prezintă

o importanță excepțională care necesită protejarea lor ca parte din patrimoniul mondial al întregii omeniri. Astfel, de cele mai multe ori când spunem UNESCO ne gândim, probabil, la unul dintre siturile culturale pe care le-am vizitat, în țară sau străinătate, marcate cu LOGO-ul inconfundabil de patrimoniu UNESCO. Probabil ne-au surprins și unele măsuri de protecție speciale, diferite față de cele aplicate la situri non-UNESCO pe care le putem vizita.

În prezent, Lista Patrimoniului Mondial UNESCO conține 1154 obiective (897 culturale, 218 naturale, 39 mixte) din 167 de țări⁴. România, care s-a alăturat UNESCO în anul 1956 (aniversând de curând 65 ani de activitate în cadrul Organizației) are pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO 9 obiective, 7 culturale și 2 naturale:

- Biserici din Moldova (anul înscrierii 1993, 2010)
- Mănăstirea Hurezi, Satul Romanii de Jos, aparținător Orașului Horezu, județul Vâlcea (1993)

³ <https://sdgs.un.org/goals>, <https://en.unesco.org/sustainabledevelopmentgoals> accesate la 04.06.2023

⁴ <http://www.cultura.ro/unesco> accesat la 04.06.2023

- Sate cu biserici fortificate din Transilvania (1993, 1999)
- Cetățile Dacice din Munții Orăștiei (1999)
- Centrul Istoric Sighișoara (1999)
- Biserici de lemn din Maramureș (1999)
- Peisajul Cultural Minier al Roșiei Montane (2021)
- Delta Dunării (1991)
- Păduri seculare și virgine de fag din Carpați și alte regiuni ale Europei - proprietate transfrontalieră în 12 țări (2017)

A fi prezent pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO este o onoare dar și o mare responsabilitate pentru națiuni. Există o serie de avantaje și provocări în ceea ce privește existența unui sit UNESCO pe teritoriul unui stat. Câteva exemple în acest sens sunt prezentate în cele ce urmează:

Avantaje

- Protejarea și conservarea eficientă a siturilor;
- Abordare integrată a siturilor;
- Acces crescut la finanțări externe;
- Vizibilitate internațională;
- Siturile UNESCO sunt un motor economic și social;
- Noi oportunități de afaceri;
- Investiții la nivel local din partea statului;
- Puternic instrument de marketing.

Provocări și riscuri

- Responsabilități noi pentru comunitățile locale, managementul sitului fiind pe umerii acestora;
- Interdicții diverse, ce afectează variate domenii: agricultură, construcții, infrastructură;
- Neacceptare din partea comunității locale, ce poate duce la revolte și sabotaj;
- Resursă umană puțin pregătită. Chiar și printre specialiștii din cultură sunt puțini cei care cunosc detaliile lega-

te de UNESCO, despre felul în care acesta funcționează, despre ceea ce înseamnă un sit UNESCO cu roluri și responsabilități conexe, care transcend sfera culturală;

- Restricții privind cercetarea siturilor.

Luând în considerare toate avantajele și riscurile posibile, statele membre UNESCO continuă să înscrie obiective pe Lista Patrimoniului Mondial. Avantajele sunt oferite, iar riscurile pot fi minimizate, dacă lucrurile se fac corect de la bun început.

Pentru a putea propune situri pentru înscriere în Lista Patrimoniului Mondial, toate cele 165 state semnatare ale Convenției s-au angajat să pregătească liste indicative cu acele situri considerate ca având valoare universală excepțională. În prezent Lista indicativă a României conține 16 propuneri. Două dintre acestea au fost adăugate în anul 2020 – Frontierele Imperiului Roman – Limesul Dunărean și Frontierele Imperiului Roman – Dacia.

UNESCO a stabilit, prin Ghidul Operațional pentru Implementarea Convenției Patrimoniului Mondial un set de 10 criterii de selecție în baza cărora sunt evaluate obiectivele culturale și naturale propuse, inclusiv cele de pe Lista Indicativă⁵. Dacă acestea răspund cel puțin unui criteriu din cele 10 se consideră că ele dețin Valoare Universală Excepțională.

Foarte pe scurt, cele 10 criterii sunt:

1. Reprezintă o capodoperă a geniului uman creator și are o semnificație culturală.
2. Demonstrează un important schimb de valori umane, într-o perioadă de timp sau în cadrul unei arii culturale universale care implică o evoluție a arhitecturii sau a tehnologiei, a artelor monumentale sau în plan urbanistic ori peisagistic.

⁵ World Heritage Committee, Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (2021), 29-30. (în traducerea autorului)

3. Dovadă a unei tradiții sau dezvoltări culturale excepționale. Transmite o moștenire unică sau cel puțin excepțională privind o tradiție culturală sau o civilizație care este încă activă sau a dispărut.
 4. Semnificație aparte în istoria omenirii. Este un exemplu remarcabil de tip de construcție sau de ansamblu arhitectural sau tehnologic ori de peisaj care ilustrează o etapă semnificativă din istoria umanității.
 5. Este un exemplu remarcabil de așezare umană tradițională, de utilizare a uscatului sau a mării, care este reprezentativ pentru o cultură sau pentru interacțiunea dintre om și mediul ambiant, (în special) când acesta devine vulnerabil sub impactul schimbărilor ireversibile.
 6. Este direct asociat sau intrinsec legat de evenimente sau tradiții vii, cu idei sau credințe, lucrări artistice și literare de o semnificație universală remarcabilă.
 7. Fenomen sau peisaj natural deosebit. Conține fenomene naturale deosebite sau zone de frumusețe naturală și importanță estetică excepțională.
 8. Este un exemplu remarcabil ce reprezintă etape majore ale istoriei Pământului, inclusiv înregistrarea vieții, procese geologice semnificative în curs de desfășurare în dezvoltarea formelor de relief sau caracteristici geomorfologice și fiziografice semnificative.
 9. Este un exemplu remarcabil reprezentând procese ecologice și biologice semnificative, aflate în curs de desfășurare, din evoluția și dezvoltarea ecosistemelor și comunităților de plante și animale din medii terestre, de apă dulce, de coastă și marine.
 10. Conține cele mai importante și mai semnificative habitate naturale pentru conservarea in situ a diversității biologice, inclusiv a celor care conțin specii amenințate, de valoare universală excepțională din punctul de vedere al științei sau conservării.
- Pe lângă criteriile de selecție, un obiectiv trebuie să îndeplinească obligatoriu

Fig. 2. Cetatea Capidava (<http://patrimoniuldobrogean.ro/cetatea-capidava/>)

și criteriile de autenticitate și integritate. Documentația prezintă dacă și când au fost efectuate lucrări precum reconstituiri, restaurări, săpături arheologice, construcții, amenajări ale terenului, etc. care au adus, aduc sau pot aduce în viitor schimbări în ceea ce privește autenticitatea și integritatea monumentului.

Cetatea Capidava (Fig. 2) din localitatea cu același nume din jud. Constanța, inclusă pe Lista Indicativă a Limesului Roman Dunărean fiind un sit esențial în componența acestuia, nu mai corespunde criteriilor de autenticitate și integritate definite de UNESCO, datorită unor lucrări de restaurare și reconstituire. Astfel, includerea acesteia în propunerea finală poate genera riscuri pentru întreg monumentul serial, inclusiv eliminarea sitului individual din listă.

Odată incluse pe lista indicativă, pentru obiectivele propuse se întocmesc dosare întregi de documentație care să justifice includerea lor pe Lista Patrimoniului Mondial. Formatul acestora este reglementat de către UNESCO prin Ghidul Operațional. Conținutul însă este cel care face diferența.

În România Institutul Național al Patrimoniului este organismul care răspunde de elaborarea dosarelor pentru noile propuneri⁶. Uneori, activitatea sa este sprijinită și de alte foruri, în special în situația în care cercetarea științifică a obiectivelor în cauză nu este finalizată.

De exemplu, pentru obiectivele amintite anterior, aflate pe lista indicativă, Frontiera Imperiului Roman – Limesul Dunărean și Limesul Dacic, în România a fost înființată Comisia Națională Limes, care pune în aplicare Programul Național Limes. Acesta este un program multianual care presupune cercetarea și valorificarea rezultatelor cercetării, „în vederea realizării documentației necesare pentru clasarea ca monument istoric, și înscrierea pe Lista

Indicativă a Patrimoniului Mondial UNESCO a obiectivelor de patrimoniu cultural imobil ce au alcătuit frontiera Imperiului Roman, pe teritoriul României”⁷.

Dosarele de nominalizare sunt extrem de complexe, ele conținând pe lângă descrierea pur științifică a obiectivelor culturale, în cazul nostru situri de epocă romană, o sumedenie de informații cu privire la:

- managementul siturilor ulterior înscrierii lor pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO;
- monitorizarea acestora;
- asigurarea conservării monumentelor;
- includerea lor în circuitul turistic;
- promovarea monumentelor UNESCO;
- asigurarea protecției monumentelor dar și a potențialilor vizitatori etc.

Toate aceste informații sunt structurate sub forma unui plan de management pe termen scurt și mediu, care trebuie să includă măsuri concrete (obiective și activități aferente), cu modalități de verificare și evaluare, responsabilități și responsabili, persoane sau organisme locale, regionale și naționale. Toate acestea respectând legislația țării noastre, armonizată cu legislația la nivel mondial privind protecția patrimoniului UNESCO.

Un aspect care aduce atât beneficii cât și provocări este faptul că cele două obiective romane de pe lista indicativă din România, fac parte dintr-un obiectiv mai mare – Frontiera Imperiului Roman – Frontiers of the Roman Empire (FRE)⁸ – care se întinde pe teritoriul mai multor țări. Avantajul îl constituie valoarea universală excepțională a sitului arheologic, care a fost deja formulată anterior și existența unor segmente ale acestui monument înscrise deja în patrimoniul UNESCO. Cel mai recent dintre acestea a fost înscris în anul 2021 – Limesul de pe

⁶ <http://www.cultura.ro/unesco> accesat la 04.06.2023

⁷ <https://www.limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect/misiunea-noastra/?page=1>

⁸ <https://whc.unesco.org/en/list/430/>

Dunărea de Mijloc, urmând ca România și partenerii săi să înscrie Limesul de pe Dunărea de Jos, ca o continuare logică a acestui segment al sitului serial transnațional. Un posibil dezavantaj, mai greu de perceput și de definit, constă în faptul că vorbim nu doar de două situri seriale de mari dimensiuni aflate pe teritoriul României, al căror management va ridica provocări numeroase, ci de apartenența lor la un sit serial transnațional. Acest aspect devine extrem de relevant cu precădere în cazul Limesului Dunărean, pe care România îl nominalizează în parteneriat cu mai multe țări.

Cele două segmente din România sunt propuse separat datorită specificului diferit al siturilor individuale componente, cele de pe Dunăre având anumite caracteristici diferite de cele integral terestre. Implicațiile manageriale, ce țin de conservarea siturilor și punerea lor în circuit turistic sunt, de asemenea, diferite. România dispune în acest moment de exemple de practică anterioare, pentru ambele segmente propuse, având la dispoziție și planuri de management pe modelul cărora poate să întocmească documentația proprie. Armonizată, bineînțeles, cu realitățile naționale⁹.

Cel mai mare dezavantaj pentru România în acest moment îl constituie însă modalitatea în care este abordată problematica la nivel național. O abordare de tip top-down (de sus în jos), de impunere a unor decizii. Un proiect amplu, cu impact în diverse sfere ale societății (culturală,

managerială, economică, socială, de mediu etc.), implementat de o mică comunitate de specialiști în domeniul umanist (majoritatea arheologi și un număr mic de diverși specialiști din cadrul INP).

Chiar dacă dispunem de exemple ale altor țări, practica ne arată că refuzăm, din motive mai mult sau mai puțin obiective, să le încorporăm în experiența noastră. Refuz ce se traduce printr-o observație pe cât de simplă pe atât de incomodă: comunitatea locală este ignorată de către comunitatea academică, singura în acest moment responsabilă cu întocmirea dosarelor de candidatură și a planurilor de management.

Când vorbim de comunitate locală ne referim la persoane și organizații direct afectate de prezența unui sit de pe lista patrimoniului mondial UNESCO pe proprietatea lor. Ca de exemplu proprietarii de terenuri, asocieri ale proprietarilor de terenuri (composesorate), autorități locale (Consilii Locale și Primari), dezvoltatori locali, antreprenori locali, cercetători locali, diverse organizații și asociații (inclusiv cele ale statului), locuitorii în general. Unii dintre aceștia pot avea multe de câștigat, alții vor avea de pierdut, iar alții vor avea responsabilități noi și dificil de gestionat.

Realitatea unui asemenea demers a fost demonstrată anterior de alte țări care au nominalizat segmente ale FRE și au implementat cel puțin un ciclu de management al acestora. **Comunitățile locale sunt cele mai afectate de existența unui sit din lista patrimoniului mondial UNESCO** pe teritoriul lor, fie că vorbim de un impact pozitiv sau negativ, sau o combinație dintre cele două. Printr-un simplu exercițiu de imaginație, putem cu ușurință înțelege amploarea acestui fenomen. În județul Covasna avem trei tipologii de situri de epocă romană care fac parte din propunerile pentru situl UNESCO – Limesul roman în Dacia. Fiecare tip de sit este exemplificat în cele ce urmează.

⁹ A se vedea aici segmentele deja nominalizate: Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes (Western segment) <https://whc.unesco.org/en/list/1608/> înscrisă pe Lista Patrimoniului Mondial de Austria, Slovacia și Germania în 2021; Frontiers of the Roman Empire - <https://whc.unesco.org/en/list/430> înscris de Germania și Marea Britanie și Irlanda de Nord în anul 1987 („The property consists of three sections of the frontier: Hadrian’s Wall, the Upper German- Raetian Limes and the Antonine Wall”); Frontiers of the Roman Empire – The Lower German Limes <https://whc.unesco.org/en/list/1631> înscris de Germania și Olanda în anul 2021.

În cazul Sitului roman de la Brețcu, terenul este în proprietatea comunei, fiind exploatat ca pășune. Situl se află la marginea localității. Câteva gospodării ale oamenilor și mai multe terenuri agricole intens exploatate din jurul sitului se află în zona de protecție a acestuia.

Fortificația de la Comolău este situată pe un teren care este în proprietatea a 5 entități separate, persoane fizice și juridice, suprafața acestuia fiind exploatată ca fâneață. Și acesta se găsește la marginea satului, un număr considerabil de gospodării și terenuri ale localnicilor aflându-se în zona de protecție a sitului. Cea mai apropiată proprietate se află chiar la baza fortificației.

La Boroșneu Mare situația este și mai dificilă, localitatea modernă acoperind în totalitate suprafața Castrului roman. Astfel, terenul este în proprietatea a numeroase persoane fizice și juridice, dar și a comunei, fiind vorba de drumuri și diverse spații publice, gospodării, fabrici, cimitire, diferite construcții, terenuri agricole etc.

Viața celor trei comunități se va schimba semnificativ odată ce aceste situri vor face parte din patrimoniul mondial UNESCO. În condițiile în care cele trei comunități locale nu au fost nici măcar informate cu privire la demersurile în curs, este destul de ușor să ne imaginăm care ar putea fi reacția acestora în momentul în care vor afla ce se petrece. Mai mult decât atât, reacția lor când vor afla că au responsabilitatea de a administra un sit din lista patrimoniului mondial UNESCO, despre a cărui existență nu au fost nici măcar anunțați, nu va putea fi sub nicio formă una pozitivă.

Ignorarea comunității locale poate duce la:

- Piedici în înscrierea sitului pe Lista patrimoniului mondial UNESCO;
- Refuzuri permanente de cooperare;
- Neimplicare;
- Revolte;

- Distrugerii intenționate ale sitului;
- Ignorarea tuturor responsabilităților;
- Ignorarea interdicțiilor și „ocolirea” legislației;

• Managementul deficitar al sitului, ce va duce la distrugerea sa, și, inevitabil, la revocarea sa din Lista Patrimoniului Mondial.

Iar acestea sunt doar câteva exemple, ale unor situații ce au avut loc anterior în alte țări. Marea Britanie a fost prima țară care a înscris un segment al Frontierei Romane în lista patrimoniului mondial UNESCO – emblematicul brand de țară Hadrian's Wall. Și prima care s-a confruntat cu extrem de multe reacții ale comunităților locale, reacții ce nici măcar nu fuseseră anticipate. Cei cca. 120 de kilometri de monument sunt astăzi în proprietatea statului (în procent de 10%) și în proprietate privată (în procent de 90% – constituit din peste 700 de proprietari, majoritatea fermieri)¹⁰. În anul 1987 Hadrian's Wall este înscris pe lista patrimoniului mondial UNESCO fără ca situl să fie delimitat în mod formal și cu un minim de consultări și implicare publică sau activități de informare/conștientizare a publicului, în special al celui afectat de acest demers¹¹.

Câteva consecințe¹²:

- Lucrările de dezvoltare zonală sunt blocate de către autoritățile statului deoarece au loc în preajma unui Monument de Patrimoniu Mondial. Printre altele, acest lucru s-a produs deoarece situl și zona sa de protecție nu erau delimitate corespunzător, afectând zone mult mai mari decât ar fi fost necesar în realitate.

¹⁰ <https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/hadrians-wall/hadrians-wall-history-and-stories/>

¹¹ Andrea Popa, „Analiza planurilor de management al sitului UNESCO de epocă romană Hadrian's Wall din Marea Britanie,” în *Managementul patrimoniului mondial: de la situația din România la exemple de bune practici*, ed. Sergiu Musteață (Chișinău - Cluj-Napoca: Editura Arc / Editura Mega, 2020).

¹² *Managing, using, and interpreting Hadrian's wall as world heritage*, ed. Peter G. Stone and David Brough (New York: Springer, 2014).

• Scandal mediatic de mare amploare generat de nemulțumirile fermierilor englezi, care se răscoală cu furci și protestează împotriva monumentului din lista patrimoniului mondial UNESCO și a restricțiilor impuse de existența sa. Nemulțumirile porniseră nu atât de la impunerea restricțiilor, cât de la felul în care acestea au fost impuse, exprimate și (ne)înțelese!

În prezent, Marea Britanie se află la implementarea celui de-al 5-lea plan de management pentru Hadrian's Wall. De la un plan de management la altul, în urma experiențelor trăite, britanicii au formulat lecții învățate, pe care le-au încorporat permanent în noile versiuni¹³:

- Importanța **SEMANTICII** și a puterii cuvintelor;
- Nevoia unui **ECHILIBRU** între conservare, protecție, economie, cercetare, accesul publicului și turism;
- **ABORDARE** top-down combinată cu una bottom-up;
- Focus constant pe **CONSENS** în rândul tuturor stakeholderilor;
- Focus constant pe **PARTICIPARE PUBLICĂ** (în toate etapele de viață ale unui plan de management);
- Transparența și incluziunea aduc cu sine întârzieri – Planificarea trebuie corelată cu abordarea **PARTICIPATIVĂ**;
- Planul de management trebuie să fie **FLEXIBIL** și responsabil (pentru a putea profita de oportunități sau pentru a putea combate amenințări);
- Lucrul în **PARTENERIAT** dar cu sarcini și responsabilități bine definite pentru fiecare parte implicată;
- Distribuirea muncii în **GRUPURI DE LUCRU**, în funcție de tematici, care să includă toți stakeholderii relevanți pentru tematica respectivă;

- Situri cumulative – nevoia de o abordarea a **ÎNTREGULUI**, în mod holistic, interdisciplinar și bazat pe parteneriat;
- Dezvoltarea unei **ECONOMII** bazate pe vizitare (turism cultural și recreațional) – având la bază atât patrimoniul în sine cât și alte atracții turistice, dar și serviciile conexe care răspund nevoilor de bază ale vizitatorilor;
- Stabilirea și promovarea unui **BRAND** de sit/țară;
- Finanțarea insuficientă din partea statului poate fi completată prin **FUND-RAISING**, dacă și numai dacă există o comunicare eficientă cu **STAKEHOLDERII**;
- Încorporarea **LECȚIILOR ÎNVĂȚATE** de la predecesori este esențială.

Majoritatea punctelor identificate în analiza de mai sus sunt direct legate de conceptul simplu de comunicare, partea cea mai dificilă la care se renunță, însă, cel mai ușor.

În continuare însă, chiar și așa numiții predecesori, țări și echipe cu experiență în redactarea și implementarea planurilor de management ale segmentelor FRE în Europa, întâmpină greutăți în ceea ce privește comunicarea cu stakeholderii, în principal cu comunitățile locale. Informarea acestora nu este suficientă, vorbindu-se astăzi de necesitatea și obligativitatea implicării comunităților în tot ceea ce presupune procesul de management al siturilor din lista patrimoniului mondial UNESCO.

În protocolul de elaborare a dosarelor de candidatură, Germania solicită acordul în scris al comunității locale de a introduce pe lista indicativă siturile de pe raza localităților, înainte de a redacta planul de management. Dacă nu primește acest acord, renunță la situl respectiv¹⁴.

¹³ Popa, "Analiza planurilor de management al sitului UNESCO de epocă romană Hadrian's Wall din Marea Britanie."

¹⁴ Informații nepublicate ca atare, colectate de autor în discuții informale și întâlniri de lucru din timpul

Vorbim aici despre o țară care are numeroase situri în lista patrimoniului mondial UNESCO, inclusiv segmente ale Frontierei Romane, ale cărei comunități locale sunt informate și iau deciziile în cunoștință de cauză deplină.

Ghidul Operațional UNESCO a fost, la rândul său, revizuit recent, plecând de la necesitatea punctării cât mai clare și directe a tot ceea ce înseamnă implicarea diverșilor stakeholderi, cu precădere a comunităților locale și a populațiilor indigene în toate etapele procesului de management a unui sit, de la înscrierea pe lista indicativă, la elaborarea dosarului de nominalizare, respectiv a planului de management și până la implementarea acestuia.

Ghidul Operațional conține astăzi trimiteri explicite referitoare la **consultările publice** și necesitatea acestora, inclusiv cu **exemple** de astfel de consultări. Secțiuni ale dosarului de nominalizare însă impun cu titlu obligatoriu implicarea anumitor stakeholderi, cu precădere comunitățile locale și proprietarii/administratorii de terenuri¹⁵. Semn că există o problemă la nivel internațional, cu implicații majore în ceea ce privește managementul siturilor.

România refuză însă să învețe de la precedesori. Comunitățile locale sunt subestimare și privite cu superioritate, cu toate că responsabilitatea managementului sitului va cădea, în mare parte, în sarcina

acestora. Majoritatea nu sunt nici măcar informate cu privire la intenția de a se crea un nou sit UNESCO. Însă fără sprijinul lor niciun plan de management, indiferent cât de bine va fi scris în cele din urmă, nu va putea fi aplicat cu succes.

În acest sens, o posibilă structură de management a viitorului monument UNESCO Limesul roman în Dacia a fost elaborată în cadrul tezei de doctorat „Managementul integrat al patrimoniului cultural mondial în România. Studiu de caz: Frontiera romană din Dacia”¹⁶. Lucrarea studiază îndeaproape experiența Marii Britanii și a Germaniei și evoluția planurilor de management ale *Hadrian's Wall* și *Obergermanisch-Raetischer Limes* (Limesul Provinciilor Germania inferior și Raetia) care astăzi, împreună cu *Antonine Wall* alcătuiesc situl din lista patrimoniului mondial *Frontiers of the Roman Empire*¹⁷, realizând un inventar al lecțiilor învățate pe parcursul acestor experiențe. Lucrarea abordează din perspectivă teoretică și practică problematica stakeholderilor unui sit din lista patrimoniului mondial în România și a unui sistem de gestionare a acestora, plecând de la principiile de bază ale comunicării, urmărind îndeaproape principiul participativ promovat de UNESCO prin Ghidul Operațional. Rezultă astfel o nouă abordare, sectorială, a managementului Limesului roman în Dacia, prezentată în Tabelul 1.

cercetării pentru elaborarea tezei de doctorat cu regretatul dr. Sebastian C. Sommer, fostul președinte al DLK – *Deutsche Limeskommission* (Comisia Limes din Germania) și cu actualul manager al acesteia, Dr. Suzana Matešić.

¹⁵ World Heritage Committee, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*.

¹⁶ Doctorand Andrea Popa, Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

¹⁷ <https://whc.unesco.org/en/list/430>

Nivel	Forma de organizare	Componență	Atribuții	Produs principal
Național	Consiliu director național Limes (unitate de management)	Reprezentanți ai: INP, Comisia Națională Limes (CNL – ca for consultativ pe probleme de cercetare), Birourile Sectoriale (BS), alte organizații guvernamentale relevante	Coordonează redactarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea: • Strategiei de management/ Planului de management la nivel național • Documentelor anexe, parte a strategiei: Cadrul de interpretare; Strategia de educație; Strategia de management al stakeholderilor; Strategia de cercetare etc.	Plan de management strategic la nivel național, aliniat cu FRE
Sectorial	Birou sectorial UNESCO Limes (BS) Câte unul pentru fiecare sector în parte. Posibilă abordare: înființarea lor în cadrul celor 3 muzee naționale care au coordonat proiectul de cercetare în vederea redactării dosarului de înscriere – MNCR, MNIR și MNIT. Sectorul sud-est Transilvănean al monumentului ar fi format din 5 județe: Covasna, Harghita, Brașov, Mureș, Sibiu	Format din 4 persoane: 1 specialist Limes; 1 specialist pe probleme de mediu și sustenabilitate; 1 specialist pe comunicare, educație și valorificare; 1 specialist pe management și protecție	Conduce și coordonează activitatea COU sectorial. Monitorizează și evaluează implementarea PM sectorial, județean și a planurilor de acțiune locale. Elaborează rapoartele către Consiliul Director Național Limes. Concepe și coordonează organizarea tuturor activităților cu stakeholderii la nivel sectorial, activitățile educative și de valorificare a monumentului. Oferă expertiză științifică. Aprobă toate demersurile la nivel județean și local propuse de organisme specifice.	
	Comitet de Organizare UNESCO (COU) Sectorial	Format din: membrii BS și câte un reprezentant al fiecărui consiliu județean	Elaborează PM sectorial	Planuri de management sectoriale

Nivel	Forma de organizare	Componentă	Atribuții	Produs principal
Județean	COU județene Câte unul pentru fiecare județ traversat de monumentul Limesul roman în Dacia Pt. sectorul sud-est Transilvănean ar fi 5 astfel de structuri	Din fiecare COU județean fac parte 2 membri ai BS și reprezentanți ai fiecărui consiliu județean, pe diverse domenii: mediu, social, antreprenariat, infrastructură, dezvoltare etc. 1 reprezentant din cadrul CJ va fi persoana de legătură cu COU locale	Coordonează redactarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea planului de management la nivel județean, în concordanță cu PM la nivel sectorial și cu strategia de management la nivel național	Plan de management la nivel de județ
Local	COU local	Câte 1 membru al BS, 1 membru al CJ (aceiași în toate COU locale – pentru a asigura legătura între acestea) și reprezentanți ai Consiliilor locale pe raza cărora se regăsesc situri individuale din monumentul serial Limesul roman în Dacia	Coordonează redactarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea planurilor de acțiune locală, în concordanță cu planurile de management la nivel județean și sectorial și cu strategia de management la nivel național	Planuri de acțiune locală

Tabel 1. Propunere de abordare sectorială a managementului Limesului roman în Dacia

Cadrul strategic, la nivel național, armonizat cu cel al FRE și cu toate cerințele UNESCO și prevederile legislative în vigoare, va seta viziunea pe termen lung a managementului monumentului Limesul roman în Dacia din lista patrimoniului mondial și va identifica principalele provocări majore de adresat. În funcție de acestea, planurile de management sectoriale vor defini obiectivele pe termen

mediu, pentru fiecare sector în parte. La rândul lor, ele vor fi transpuse în obiective pe termen scurt (pe patru sau cinci ani) pentru fiecare județ și în acțiuni concrete pentru fiecare localitate.

În elaborarea acestui sistem de management se poate pleca în paralel, de sus în jos, de la nivel sectorial la nivel local, și de jos în sus, de la nivel local la nivel sectorial, armonizându-se, la final, pla-

nurile și acțiunile propuse. Strategia la nivel național trebuie însă redactată ca prim pas, ea fiind cea care va governa întreaga abordare, va seta liniile directoare, va stabili scopul și va indica domeniile de intervenție principale care vor fi adresate de-a lungul timpului. Cadrul de interpretare, strategia de cercetare și strategia de educație trebuie create tot la nivel național, ținând cont de toate specificitățile sectoriale, județene și locale (cu precădere aspectele multiculturale și integrarea comunităților minoritare care vorbesc alte limbi decât cea oficială a statului), pentru a se asigura înțelegerea comună a ceea ce reprezintă monumentul și păstrarea intactă a OUV-ului acestuia. Modalitatea de valorificare a fiecărui sit individual în parte, care să asigure cel mai mare grad de protejare a monumentului ca întreg, trebuie tratată tot la nivel strategic, stabilindu-se o viziune generală în funcție de tipologia siturilor, cu încorporarea la nivel local a specificului fiecăruia. Astfel, se poate obține o coerență în prezentarea siturilor de-a lungul unui monument, ce se întinde pe o suprafață foarte mare. Odată tipologia realizată și abordarea în valorificare și prezentare adoptată, siturile individuale pot fi tratate similar cu mici diferențe la nivel local.

Abordarea regională sau sectorială poate avea mai multe avantaje, existând deja premise ale acesteia, create de existența unor Programe europene și naționale de dezvoltare care au trasat regiunile României din punct de vedere geografic¹⁸. De asemenea, există regiuni care funcționează în varii domenii pe baza unei organizări informale, având ca numitor comun fie o minoritate etnică majoritară în regiune, precum „Ținutul Secuiesc”, fie o regiune istorică păstrată în conștiința comunităților,

precum Banatul. O soluție eficientă și eficace ar fi crearea unor infrastructuri în jurul acestor regiuni, armonizând planurile de management ale monumentului Limesul roman în Dacia cu alte planuri de dezvoltare deja existente, conform recomandărilor UNESCO. Se pot astfel identifica puncte comune, provocări ce pot fi realizate în parteneriat, și puncte complementare, fiecare aducându-și aportul pentru dezvoltarea integrată a zonei.

În urma celor prezentate mai sus, parcurgând planurile de management, materialele bibliografice, purtând discuții informale în cadrul unor conferințe științifice cu reprezentanți ai Hadrian's Wall, Antonine Wall, Dutch Limes și ai ORL, respectiv ai DLK, vizitând unele situri ale Limesului din Germania și Marea Britanie, s-a constatat nevoia acută de schimbare a paradigmei în ceea ce privește abordarea generală a viitorului monument Limesul roman în Dacia la nivel național, așa cum o sugerează și UNESCO prin documentele oficiale. Soluția cea mai eficientă este crearea unei abordări unitare la nivel național, dar variabilă la nivel sectorial/regional și cu aplicabilitate imediată la nivel județean și local. Această abordare poate fi transpusă pe mai multe niveluri – de la investiții până la promovare și vizibilitate a monumentului ca întreg și a elementelor sale componente, toate în contextul internațional al FRE. Principiul, care ar trebui să guverneze această abordare, este cel participativ, de implicare a tuturor stakeholderilor cheie în toate etapele de planificare, implementare, monitorizare și evaluare a strategiei de management și a planurilor conexe. Accentul deosebit cade pe includerea comunităților locale și a proprietarilor de terenuri în procesele de luare a deciziilor, pentru a se obține din start sprijinul indispensabil al acestora în păstrarea și valorificarea monumentului Limesul roman în Dacia din lista patrimoniului mondial pe termen lung.

¹⁸ A se vedea, de exemplu, Programul Operațional Regional și Agențiile de Dezvoltare Regională <https://www.adrcentru.ro/contact-2/date-de-contact-ale-celorlalte-adr-din-romania/>.

Bibliografie / Bibliography

Managing, Using, and Interpreting Hadrian's Wall as World Heritage. Edited by Peter G. Stone and David Brough. New York: Springer, 2014.

Popa, Andrea. "Analiza Planurilor De Management Al Sitului Unesco De Epocă Romană Hadrian's Wall Din Marea Britanie." In *Managementul Patrimoniului Mondial: De La Situația Din*

România La Exemple De Bune Practici, edited by Sergiu Musteață, 459 - 71. Chișinău - Cluj-Napoca: Editura Arc / Editura Mega, 2020.

World Heritage Committee. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.* 2021.

Abrevieri / Abbreviations

BS	Birou sectorial
CJ	Consiliu Județean
CNL	Comisia Națională Limes
COU	Comitet de organizare UNESCO
DLK	Deutsches Limes Kommission
FRE	Frontiers of the Roman Empire
INP	Institutul Național al Patrimoniului
MNCR	Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
MNIR	Muzeul Național de Istorie a României
MNIT	Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
OG	Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention
ONU	Organizația Națiunilor Unite
ORL	Obergermanische Raetische Limes
OUV	Outstanding Universal Value
PM	Plan de Management
Stat Membru	Stat semnatar al Convenției UNESCO
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WHS	World Heritage Site

